

BOLADA OTA OBRAZI HAQIDAGI TASAVVURLARNING PSIXOLOGIK TAHLILI

Zaripova Nilufar Egamberdiyevna

OILA va xotin – qizlar ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11486005>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Bolaning tasavvurida ota haqida soʻz boradi. Otaga nisbatan nafrat ota-onalik munosabatlaridan tashqarida oʻzining ogʻir kechinmalari tasviri sifatida yuzaga chiqadi. Shu bilan birga, shuni taʼkidlash kerakki, notoʻliq oilalar nafaqat otasi yoʻqligi muammosiga, balki moliyaviy qiyinchiliklarga, oila ichidagi cheklangan muloqot doirasiga, shuningdek, turmush oʻrtogʻisiz farzand tarbiyalovchi onalarning shaxsiy muammolariga ham duch haqidagi maʼlumotlar ham keltirilgan.

Калит сўзлар: oila, tarbiya, farzand munosabatlari, notoʻliq oilalar, otaonalik munosabatlari, ideal ota, xavotir, ijtimoiy qobiliyatsizlik, urf-odatlar, maʼnaviy meros, qadriyatlar.

PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF CHILDREN'S PERCEPTIONS ABOUT THE FIGURE OF THE FATHER

Abstract. This article talks about a father in a child's imagination. Hatred towards the father arises as a reflection of his own traumatic experiences outside the parental relationship. It should be noted that dysfunctional families face not only the problem of the absence of a father, but also financial difficulties, limited communication within the family, as well as personal problems of single mothers raising children.

Keywords: family, upbringing, children's relationships, dysfunctional families, parental relationships, ideal father, anxiety, social incompetence, traditions, spiritual heritage, values.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ДЕТЕЙ О ФИГУРЕ ОТЦА

Аннотация. В этой статье рассказывается об отце в воображении ребенка. Ненависть к отцу возникает как отражение его собственного травматического опыта вне родительских отношений. При этом следует отметить, что неблагополучные семьи сталкиваются не только с проблемой отсутствия отца, но и с финансовыми трудностями, ограниченностью общения внутри семьи, а также с личными проблемами матерей-одиночек, воспитывающих детей.

Ключевые слова: семья, воспитание, детские отношения, неблагополучные семьи, родительские отношения, идеальный отец, тревожность, социальная некомпетентность, традиции, духовное наследие, ценности.

Bolaning tasavvurida ota bu shunday shaxski, uni deb ona bolani tark etishi mumkin (yotoqga ketishi), shu sababli u salbiy emotsiyalar va kechinmalar obyektiga aylanadi, degan taxminlar ham mavjud. Otaga nisbatan nafrat ota-onalik munosabatlaridan tashqarida oʻzining ogʻir kechinmalari tasviri sifatida yuzaga chiqadi.

Qiz bolada ota sevgisining yagona obyektiga boʻlish istagi va turmushga chiqish haqidagi oʻy-xayollari onalik shaxsining ideallashuvi va paydo boʻlgan ayollik hissidan qoniqishi orqali rivojlanadi. Ona endi raqib sifatida qabul qilinadi, lekin qiz tomonidan rad etilmaydi. Bu bosqichda onaning soʻzsiz sevgisi ham muhimdir, chunki qiz ota haqidagi fantaziyalari ona bilan munosabatlarning buzilishiga olib kelishi borasidagi tashvishni his etishi mumkin. Agar avvalgi

nizolar edipal fazani bosib olgan bo'lsa, qizlar onadan ajralishida qiyinchiliklarga duch kelishadi va otaning sevgisi haqidagi o'y-xayollari aybdorlik hissi paydo bo'ladi, bu xatti-harakatlarda regressiyasiga olib kelishi mumkin.

Xuddi shu o'g'il bolalarga ham tegishli. Agar ona otasini qadrlamasa, bu o'g'ilni onadan ajralishini sekinlashtiradi, chunki uni ham erkak sifatida qadrsizlanishidan qo'rqadi. Agar identifikatsiyalash muvaffaqiyatli bo'lsa, bola ham qizlarning rivojlanishida bo'lgani kabi, ona bilan munosabatlarda otasining o'rnini egallashni, unga nisbatan ko'proq erkini ko'rsatishni xohlaydi. E'tibor uchun musobaqa o'rniga ota bilan to'g'ridan-to'g'ri raqobat yuzaga keladi. Endi bola uning o'rnini egallashi uchun raqib bilan identifikatsiya qiladi va undan ham ko'proq unga o'xshash bo'lishni xohlaydi. Shu bilan birga, onasi bilan sevgi munosabatlari va otaning qasosidan qo'rqish haqidagi xayoloti uchun aybdorlik hissi paydo bo'ladi. Bu salbiy his-tuyg'ular bolani o'z xohish-istaklaridan voz kechishga va ularni vaqt o'tishi bilan o'zgartiradigan keyingi davrga qoldirishga undaydi.

M. Bouen birinchi marta avlodlar uzluksizligi fenomenining muhimligiga e'tibor qaratganlardan biri edi. Uning so'zlariga ko'ra, otaning oiladan ketishi bolalarning hissiy farovonligi uchun salbiy oqibatlariga olib keladi. Ko'plab mualliflarning ko'rsatishicha, o'z otasi va uning otasi bilan ongsiz aloqa bir necha avlodlarda kuzatiladi.

[*Бойэн М. О дифференциации «я» // Московский психотерапевтический журнал, 2005. №2. С. 147-164.*]

Avlodlarning bunday uzatilishi D. Xillgard va A. Shutserbergerlar tomonidan tavsiflangan "yillik sindromi", N. Abraxam va M. Tereklar tomonidan shakllantirilgan "sag'ana va sharpa sindromi", I. Buzaremi-Nadem ning "oiladagi yashirin to'g'rilik sindromi" oiladagi vafot etgan yoki yo'qolgan a'zosi bilan anglanmagan identifikatsiyani nazarda tutadi. Sovet davrida ko'plab oilalar qatag'on qilingan erlar fojiasiga duch keldi va bu holatda ota o'lgan deb hisoblandi va natijada bu voqea ko'pchilik oilalarning oilaviy sirga aylangan.

[*Шутценбергер А. Синдром предков. М.: Издательство института психотерапии, 2001. 240 с.*]

Oilaning vorisdoshi sifatida o'zini namoyon qilish, familiya tashuvchisi bo'lish uchun o'zining biologik otasini bilish juda muhimdir. Agar bola o'gay otasi bilan yashasa ham, onasi otasi kim ekanligini yashirsa ham, bola uchun uning nasl-nasabini bilish va uning otasi borligini tushunish kerak.

Ba'zi psixologlarning fikricha, ota-onaning ajralishi holatida ota bilan bog'liq munosabatlarni o'zgarishiga olib keladi, ammo tugamaydi, u bola ruhiyatida ota obrazisi sifatida va ichki ob'yekt ko'rinishida mavjud bo'lib qolaveradi.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, noto'liq oilalar nafaqat otasi yo'qligi muammosiga, balki moliyaviy qiyinchiliklarga, oila ichidagi cheklangan muloqot doirasiga, shuningdek, turmush o'rtog'isiz farzand tarbiyalovchi onalarning shaxsiy muammolariga ham duch keladi. Bu salbiy jihatlarning barchasi bolaning kechinmalarida ham o'z aksini topgan bo'ladi. Bunday bolalar oilada otaning yo'qligiga mexanik ravishda ko'nikkan va ba'zi hollarda esa, otasiz o'sayotganligi uchun muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun juda ko'p mehnat qilish kuzatilgan.

Shutsenbergerning fikricha, muvaffaqiyatli rivojlanish uchun ota oʻrnini bosuvchi har qanday boshqa yaqin (amaki, togʻa, doʻst kabi yaqin qarindosh yoki insonlar), uni sevuvchi kishi taʼminlay oladigan olamga ishonch zarur. Bundan tashqari, toʻliq oilalarning farzandlarida ham toʻliq boʻlmagan oilalarning bolalarida uchraydigan belgilarga ega: yuqori darajadagi xavotir, ijtimoiy qobiliyatsizlik, chalkash identifikatsiya va boshqa muammolar, I.S.Konning fikricha bular kam oʻrganilgan va tarbiya harakatlarini aks ettiruvchi ijtimoiylashuvning kompensator mexanizmlari hisoblanadi.

Shunday qilib, ona tomonidan tarbiyalangan bola uchun ota haqida, travmatik tajribani oʻrganish, shuningdek, atrof-muhitdagi oʻrnini bosuvchi shaxslarni bilish muhimdir.

Nazariy maʼlumotlarni umumlashtirib, “Men obrazi”ni xulq-atvorni tartibga solish uchun masʼul boʻlgan va quyidagi tarkibiy qismlarni oʻz ichiga olgan tuzilma koʻrinishida taqdim etish mumkin:

hayot-maʼno oriyentatsiyalari;

kognitiv;

affektiv;

konativ.

Psixologiyada bir-birini toʻldiruvchi va ziddiyatlarni oʻz ichiga olgan “Men konsepsiyasi”, “Men obrazi” va shaxsning oʻz-oʻzini anglashi turli nazariy pozitsiyalardan yaqin aloqada oʻrganuvchi koʻplab yondashuvlarni ajratish mumkin.

[Kon. I.S. *Зачем нужны отцы // Звезда, 2006. № 12. С. 124 – 145*]

[Kon I.S. *Ребенок и общество. М.: ИЦ «Академия», 2003*]

Bola shaxsiyatini rivojlantirishda ota shaxsining ahamiyati madaniy-tarixiy kontekst bilan chambarchas bogʻliq. Bugungi jamiyatda, biz hammamiz ham patriarxal madaniyatda yashayotganimizga qaramasdan, otadan XX asrga qaraganda oilaviy tizimga koʻproq qoʻshilish kutilmoqda, shuningdek, undan bolalarga nisbatan sevgi va gʻamxoʻrlikning namoyon boʻlishini talab qiladi.

Ota obrazi bolada erta bolalik davridanoq rivojlana boshlaydi va uning psixikasini rivojlantirishda muhim rol oʻynaydi. Oʻsmirlik paytida bolada qator oʻzgarishlar yuz beradi va oʻsmirlik davrining muvaffaqiyatli rivojlanishi bilan birga, obyektiv haqiqatga yaqinlashadi.

Ona tomonidan tarbiyalangan bola uchun otani bilish, travmatik tajribani oʻrganish, shuningdek, atrof-dagi figuralarni almashtirish muhim ahamiyatga ega.

Jamiyatda ideal ota haqida muvaffaqiyatli, oilaning moddiy farovonligini taʼminlovchi, qatʼiy, qattiqqoʻl, mustaqil, kam hissiyotli ota obrazi mavjud; bola uni hurmat qiladi va uning avtoritetini tan oladi. Bundan tashqari, zamonaviy otalar idealdan juda uzoq deb hisoblanadi. R.V.Ovcharova ota-onalarning oʻxshash ideallarini topish tendensiyasini ilgari suradi. Insonning taʼlim darajasi qanchalik baland boʻlsa, jamiyatning stereotiplaridan qanchalik uzoq boʻlsa, ota-onasining ideali anʼanaviy gʻoyalarni afzal koʻruvchi oʻrta maʼlumotlilarga qaraganda koʻproq androgin, turli xil boʻladi.

[Россохин А. *Всё о моей матери // Психология. 2006. № 8. С. 100–103.*]

Oila tarbiyasi psixologiyasi ota-ona mavqeini maqbullashtirish gʻoyasini ilgari surdi. Ota-onalarning tarbiyadagi mavqei bola qanday boʻlsa, oʻziday qabul qilsa, unga iliq munosabatda boʻlsa, xolisona baho bersa va shu baho asosida tarbiyalasa, bola hayoti sharoitidagi oʻzgarishlarga

muvofoq ta'sir usullari va shakllarini o'zgartira olsa, maqbuldir. Maqbul ota-ona pozitsiyasini qabul qilish uchun otaga quyidagi psixologik sifatlar kerak: farzandi bilan o'zaro munosabat chizig'i yaratish, tushunuvchan, moslashuvchan va bashoratli bo'lish, aks holda ota-ona bolaning muvaffaqiyatli rivojlanishiga hissa qo'sha olmaydi. Ota-onaning maqbul pozitsiyasi uch asosiy mezonlarga javob berishi kerak: adekvatlik, prognoz qilish va moslashuvchanlik. Kattalar pozitsiyasining adekvatligi bolaning xususiyatlarini haqiqiy aniq baholashga, ularning individualligini ko'ra bilish, tushunish va hurmat qila olishga asoslanadi.

Ota-ona farzandidan nimaga erishmoqchi ekanligiga asosiy e'tiborni qaratmasligi kerak; uning imkoniyatlari va mayllarini bilish va hisobga olish muvaffaqiyatli rivojlanishning eng muhim shartidir. Ota-ona pozitsiyasining moslashuvchanligi muloqot uslubini o'zgartirishga tayyorlik, bolaga ta'sir qilish usullari va oilaning turmush sharoitidagi turli o'zgarishlar bilan bog'liq. Infantilizatsiya pozitsiyasi muloqot to'siqlariga, har qanday talabga nisbatan itoatsizlikka, isyonga va noroziliklarga olib keladi. Prognoz qilish pozitsiyasi bolaning "yaqin rivojlanish zonasi"ga oriyentatsiyasida va ertangi kunning vazifalarida ifodalanadi. Bu kattalarning tashabbusi bolaga umumiy yondashuvni uning rivojlanish istiqbollari bilan bog'liq holda o'zgartirishga qaratilgan.

D.Blenkenxorn Good Family Man ("Yaxshi oilaparvar") otalikning rolli modelini shakllantirgan. Uning axloqiy qadriyatlari, shaxsiy "Men"ining maqsadlari, erkaklik me'yorlar, ya'ni "yaxshi oilaparvar", ta'minlovchi, himoya qiluvchi, tarbiyalovchi va o'z avlodini qo'llab-quvvatlovchi sifatlarini belgilaydi.

Ian Bryusning fikricha, yaxshi ota bo'lish uchun bu haqida nazariy ma'lumotga ega bo'lishi va bu bilimlarni bolalar bilan kundalik munosabatlarda amalda qo'llashi kerak. Muallif "yaxshi ota"ning asosiy xususiyatlarini ajratadi:

- ❖ yaxshi ota shunchaki yaxshi ko'radi: bolalarning xulq-atvoridan qat'i nazar beminnat yaxshi ko'radi, biroq bu ota hech qachon jahli chiqmaydi va bu bolalarining xatti-harakatidan xafa bo'lmasligini anglatmaydi (hislarning o'zgarishi);

- ❖ farzandlari bilan muloqotda ochiq (ularning kayfiyati haqida so'raydi, muammolar va qiyinchiliklar, muvaffaqiyatlar va yutuqlar haqida gapirish istagini qo'llab-quvvatlaydi, diqqat bilan tinglaydi, ularning nuqtayi nazarini hurmat qiladi, o'zi yaxshi ko'rishini aytadi, o'z xatti-harakatlarini, iltimoslarini tushuntiradi – bular o'zini oqlash uchun emas, kelajakda ularga yaxshi bo'lishini istaydi, ochiq muloqot – "ikki tomonlama harakatli yo'l" ekanligini deb tan oladi);

- ❖ munosabatlarni rivojlantirish uchun ularga e'tibor qaratib birga vaqt o'tkazadi (yaxshi otalar ham boshqa otalar kabi juda band, biroq ular bolalar bilan birga vaqt o'tkazishi uchun vaqt topadi, o'z hayotida ularni birinchi o'ringa qo'yadi);

- ❖ sabrli (bolalar xato qilganda achchig'i chiqmaydi, maqtash bilan qo'llab-quvvatlaydi, topshiriqlarni shoshmasdan bajarishi uchun vaqt beradi);

- ❖ xulq-atvorda taqlid qilishlari uchun yaxshi namuna bo'la oladi (bergan so'zi, xatti-harakatlari uchun erkaklarning mas'uliyati, so'zi bilan ishi bir-biridan farq qilmasligi);

- ❖ xursand bo'la oladi, bolalar bunday odamlar bilan yaxshi chiqishadi (alohida emas, balki bolalari bilan birga o'yin-kulgu qiladi, bolalarga quvonch olib keladi, bolada ajoyib xotiralarni qoldiradi);

❖ bolalarini ta'minlaydi (ehtiyojlarini qondirish, ehtiyoj-lar va injiqliklari o'rtasidagi farqni anglashga yordam beradi);

❖ o'z-o'zini takomillashtirishga intiladi (ota-ona majbu-riyatlarini munosabatlarida, faoliyatning boshqa sohalarida mag'rurlikdan qochadi, bu bolalarga hayotda muvaffaqiyatga erishish-larida ijobiy ta'sir ko'rsatadi).

[Васильева Н.Л. Теория и методология современного детского психоанализа. СПб.: Изд-во С.-Петербур. Ун-та, 2005.160 с.]

Yuqoridagi tamoyillar bolalarni haddan tashqari g'amxo'rlik qilmasdan himoya qilishga yordam beradi, ishonchli, g'amxo'rlik qiladigan, mukammallikka intilgan, har qanday mavzuni ochiq muhokama qiladigan bolalarni tarbiyalashga yordam beradi, natijada bolaning hayotidagi muammolar xavfi kamayadi. Buning natijasida ota avtomatik ravishda mukammal insonga aylanadi.

REFERENCES

1. Боуэн М. О дифференциации «я» // Московский психотерапевтический журнал, 2005. №2. С. 147-164.
2. Шутценбергер А. Синдром предков. М.: Издательство института психотерапии, 2001. 240 с.
3. Кон. И.С. Зачем нужны отцы // Звезда, 2006. № 12. С. 124 – 145
4. Болен Дж. Ш. Боги в каждом мужчине. Архетипы, управляющие жизнью мужчин. М.: София, 2008. 400 с.
5. Pleck, J.H., Masciadrelli, B. P. Paternal involvement by US. residential fathers: Levels, sources, and consequences. I. M. E. Lamb (Ed.), The role of the father in child development. New York: Wiley, 2004. 4th ed. P. 222-271.
6. Холмогорова А.Б., Полкунова Е.В., Родительские репрезентации у больных депрессивными расстройствами // Актуальные проблемы клинической психологии в современном здравоохранении. Екатеринбург, 2004. С. 342 – 356.
7. Васильева Н.Л. Теория и методология современного детского психоанализа. СПб.: Изд-во С.-Петербур. Ун-та, 2005.160 с.